

Сања Т. Миладиновић²¹⁴

Предшколска установа „Полетарац“ Меровина

ФОРМИРАЊЕ ЕКОЛОШКЕ СВЕСТИ КОД ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Сажетак: У овом раду настојимо да укажемо на значај раног узраста (предшколски узраст) за формирање еколошке свести. Применом нових технологија у искоришћавању природних ресурса, насталих са новим открићима у науци, дошло је до угрожавања равнотеже између човека и његове средине. Полазећи од значаја да је неопходно развијање еколошке свести од најранијег узраста, потребно је у оквиру предшколског програма уградити и еколошки програм. Предшколски период је доба неограничених могућности за развој и учење. Пре свега, потребно је да се развије свест о потреби очувања еколошке равнотеже у човековој средини и опасностима које прете човеку ако до нарушавања те равнотеже дође. Породица као важан чинилац у васпитавању деце утиче само на информисаност, а мање на знања о формирању еколошке свести. Знања се стичу системским образовањем. Управо зато је неопходно утицати на стицање еколошке свести још у раном узрасту кроз институционално образовање.

Кључне речи: еколошка свест, предшколски узраст, породица, еколошки програм, образовање..

УВОД

Проблем нарушавања квалитета животне средине произведен је развојем индустријализације, резултат нерешавања тога проблема доводи до кључног питања опстанка и самог човека. Међутим, еколошка криза која је захватила целу нашу планету резултат је неодговорног понашања свих људи у свету. Из тог разлога неопходна је промена свести и понашања сваког појединца. Да бисмо се борили и изборили у очувању здраве животне средине, требало би свако да се суочи са сопственим лошим навикама, мишљењем и деловањем, јер сматрамо да су основни узроци за нагомилане еколошке тешкоће незнање и себичност.

Идеја о образовању о заштити природе и животне средине постојала је одавно, а то је пре свега нужност прекида доминације човека над природом и успостављање њене равнотеже. Поред породице и предшколских установа, где деца стичу прва еколошка сазнања и навике, школа је захваљујући својим програмским садржајима и организацији

²¹⁴sanjam80@live.com

најзначајнији фактор развоја еколошке свести и културе ученика. И поред тога, у нашим школама постоји проблем недовољне актуелизације појединих програмских садржаја који су погодни за развијање свести и ставова о очувању здраве околине. Зато је веома важно извршити инкорпорисање садржаја о еколошкој и животној средини у контексту одрживог развоја у целокупан васпитно-образовни систем.

Ти садржаји би требало да буду утемељени на реалним, специфичним, друштвеним и технолошким потребама и могућностима, усклађени са идејом одрживог развоја. Савремена сазнања из екологије и животне средине достигла су висок степен научнотеоријског сазнања па је неопходно да нађу своје место у садржајима васпитно-образовног система на свим нивоима. Уз појам еколошке кризе тесно је повезан и појам еколошке свести. То је комплексан појам којим се синтетизују сазнања и антиципације програмског карактера. Без еколошке свести све мере еколошке политике могу бити бескорисне. Еколошка свест је иманентна друштвеној свести, она има друштвену суштину, па се по дефиницији не може исцрпљивати само у критици, без обзира на то колика та критика била прогресивна, нити у свести о околини (Мишковић 1997: 35).

У развоју и васпитању детета предшколско васпитање има изузетан и пресудан значај управо због чињенице што се у периоду од рођења до поласка у школу покрећу и активирају физичке и психичке основе и диспозиције донете наслеђем. Познато је да је у предшколском периоду најбурнији и најинтензивнији развој детета: на пример, на узрасту од треће до седме године дете расте просечно годишње 6–7 cm, а добија у тежини по 2–3 kg; а развој опште умности (према истраживањима Блума) одвија се тако да се 50% тог развоја, ако узмемо у обзир седамнаестогодишњака, постиже у прве четири године живота, затим 30% до завршене осме године, а преосталих 20% до краја седамнаесте године. Стицање еколошке свести је неопходно развијати још у периоду раног детињства тј. предшколском узрасту, у узрасту деце од треће до седме године. То је дакле огроман потенцијал за усвајање културних и научних информација из области заштите животне средине, које ће доприносити развоју еколошких појмова, ставова, социјалних и когнитивних вештина и навика од којих зависи еколошко понашање појединца.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕКОЛОШКЕ СВЕСТИ

Са променама које настају у природи као последица човековог „присвајања природе” производњом, а које се испољавају и у нарушавању еколошке равнотеже, настаје и свест о тим променама – еколошка свест. Еколошка свест настаје како на основу емпиријског, очигледног сазнавања, тако и на основу научног истраживања. Еколошка свест се не исцрпљује само у критици еколошке ситуације, она претпоставља, поред

сознања о стању друштва и природе и узроцима тог стања, и сазнање о потреби заштите природе од даљег нарушавања еколошке равнотеже у њој, како би се очувао природни оквир живота човека. Еколошка свест је историјска категорија. Она настаје у историјском периоду када однос друштва према природи доводи до нарушавања еколошке равнотеже у природи, еколошке кризе. Зато се и интензитет еколошке кризе одражава на еколошку свест. У ствари, еколошка свест је настала у тежњи да се нађе решење за еколошку кризу како би се очувала природа као оквир живота.

Еколошку свест чине не само сазнања о односу природе и друштва, о нарушавању еколошке равнотеже и потреби заштите природе од деградације већ на том сазнању и спремност појединца и друштвених група да се ангажују у заштити природе и тиме се одговорно односе према другим људима и будућим генерацијама. Еколошка свест се различито појмовно одећује, најкраће се еколошка свест одећује тако што се каже да она као свест о околини обухвата (садржи) схватања, начине понашања, мотиве деловања, жеље и очекивања који се односе на човекову природну околину. Једноставније речено – еколошка свест садржи сазнање о еколошкој ситуацији, вредносно одећивање према њој и понашање којим треба да се оствари еколошко стање коме се тежи. Према томе, три су у садржинском смислу основна елемента еколошке свести: еколошко знање, вредновање еколошке ситуације и еколошко понашање. *Еколошка знања* представљају основни елемент еколошке свести. У та сазнања спадају свакако сазнања о ограничениости природе (тј. њених ресурса). *Вредновање еколошке ситуације* је други основни елемент еколошке свести. Он је одређен системом вредности друштва или друштвене групе у којој се развија еколошка свест и изражава ставове друштва или групе према животној средини коју треба штитити и очувати као вредност.

Еколошко понашање је трећи битан елемент еколошке свести. Међутим, еколошко понашање није одређено само еколошким знањима и вредносним системом већ и особинама личности, људским потребама и могућностима њиховог задовољавања. За пожељно еколошко понашање потребно је код људи развијати самопоуздање, оптимизам, да се еколошки пожељним понашањем појединца и друштва могу решавати и решити еколошки проблеми. Еколошка свест формира се и развија не само под утицајем еколошких проблема – еколошке кризе већ она настаје и развија се и под утицајем социјалних снага и промена вредности ситема.

Иако је брига о заштити природе одувек постајала, до развоја еколошке свести долази постављањем првих теорија о животној средини које се везују за другу половину XVIII века. Фазе развоја еколошке свести многи објашњавају кроз теорије о животној средини: теорија бентамиста, малтузијанства, границе раста глобалне равнотеже, органског раста... Теорија бентамиста заснивала се на тежњи за побољшањем хигијенских услова становања у радничким насељима, махом подигнута у близини

индустријских погона и рударских копова. Недостатак теорије бентамиста огледао се у приступу обезбеђивања што ефикаснијих услова рада. Теорија малтузијанства скренула је пажњу на проблем раста људске популације. Полазила је од констатације да се људска популације брже повећавала (геометријска прогресија) од производње средстава за живот (аритметичка прогресија). Теорија је предлагала контролу рађања посебно сиромашних класа, што је изазвало бројне полемике на тему малтузијанства као крајње нехуманог односа према људској популацији. Тако се као противтежа развио покрет „неомалтузијанство” штитећи права популације неразвијених и земаља у развоју.

Средином XX века Р. Карсон покренула је нови покрет за заштиту животне средине који је представљао апел човечанству да смањи употребу пестицида у пољопривреди. Теорија границе раста глобалне равнотеже заснивала се на становништву да раст популације нужно води порасту производње и потрошње, што резултира увећаном потрошњом природних ресурса, повећањем загађености и деградацији животне средине.

Прва конференција Уједињених нација о животној средини одржана је у Стокхолму 1972. и представљала је прекретницу у односу на човечанство према животној средини. Донета је Стокхолмска декларација која је указала на алармантно стање квалитета животне средине и истакнута је нужност праћења њеног квалитета, трошења ресурса, последица загађености на људско здравље, природу, биљни и животињски свет.

Брунтлендова комисија дефинише одрживи развој као развој којим се испуњавају потребе садашњости, без ускраћивања могућности будућим генерацијама да задовоље своје потребе. Животна средина се разматра често као систем узајамно повезаних система: природна средина, социјална средина, стамбена средина, културна средина, информативна средина. У зависности од размера и циљева истраживања, могуће је посматрати животну средину појединог човека, породице, групе људи, целокупног човечанства.

У савременом свету све је доминантније и све је прихваћеније сазнање да еколошка криза и еколошке катастрофе могу довести до уништења човечанства. И управо због тога што су еколошки проблеми постали глобални проблеми који битно обележавају и карактеришу савремено друштво, полако се превазилазе политичке разлике које постоје између појединих држава у циљу тражења решења за већ нагомилане проблеме. Еколошко образовање и формирање еколошког начина мишљења започиње у најранијој младости, па је отуда веома значајна улога образовно-васпитних организација на свим нивоима стицања знања. Еколошко образовање представља схватање опште еколошкостике материјалне и духовне делатности друштва. Широки дијапазон еколошког образовања омогућава неопходну синтезу знања, умења и навика из природних и друштвених наука.

Еколошко образовање има задатак да подигне критичку свест људи о нужности очувања и унапређивања здраве, еколошки чисте средине, примерене и достојне човека, и да их упозна са последицама технолошког развоја и неконтролисаног утицаја тог развоја на еко-системе и здравље људи. Тако се, ванинституционално образовање, стечено у породици и посредством мас-медија, допуњује институционалним, почевши од предшколског образовања, преко основне и средње школе па све до вишег и интнезитетног образовања укључујући постдипломске и докторске студије. Сведоци смо опште интерности васпитно-образованог система, мањкавости насталих планова и програма у школама Републике Србије када је реч о садржајима еко-образовања и система заштите животне средине. Да би се могло од човека очекивати и захтевати еколошко понашање, потребно га је претходно образовати, што се може постићи једино увођењем еколошких садржаја у све нивое образовног система васпитања и образовања. Зато треба приступити организовању наставе са еколошком тематиком кроз иновирање наставних планова и програма и увођењем регуларних еколошких садржаја као посебних предмета и у оквиру других предмета.

СТИЦАЊЕ ЕКОЛОШКЕ СВЕСТИ У ПРЕДШКОЛСКОМ УЗРАСТУ ДЕЦЕ

Применом нових технологија у искоришћавању природних ресурса, насталих са новим открићима у науци, дошло је до угрожавања равнотеже човека и његове средине.

Ради спречавања даљег нарушавања еколошке равнотеже и унапређења човекове средине и човековог односа према њој посебна пажња почела је да се поклања образовању за заштиту и унапређивање човекове средине. Тако је на значај овог образовања указано како у Декларацији прве конференције Уједињених нација о човековој средини (у Стокхолму 1972), тако и у Декларацији конференције Уједињених нација о човековој средини у Најробију (1982), а 1983. у Бечу је донета Бечка декларација о потреби да се на широком фронту организовано приступи образовању човекове средине. Проблемима образовања о заштити и унапређивању животне средине посебну пажњу су посветиле две организације – УНЕСКО и УНЕП (Међународни програм за околину). На низу састанака које су ове организације организовале расправљало се о осавремењавању васпитања и образовања о заштити животне средине. Од тих састанака посебан значај имају конференције у Београду (1975) и Тибилсију (1977) и конгрес у Москви (1987). На овим скуповима је остварен договор да „образовање за околину” не треба да се одвија у оквиру само једног предмета, који би се додао већ постојећим предметима, него треба да прожима наставне програме свих предмета и доприноси формирању схватања о јединству околине и активностима

према природи које ће бити рационалне са становишта заштите природе у складу са друштвеним потребама.

Полазећи од значаја које има образовање о заштити човекове средине и развијању еколошке свести, а који је познат стручњацима и политичарима, у многим државама ово образовање је постало саставни део образовних садржаја од основног до високог образовања. Међутим, образовање о заштити човекове средине потребно је уградити у скоро све наставне програме. Будући да се заштиту и унапређивање човекове средине тражи ангажовање широких слојева становништва разног узраста, образовања и професионалне оријентације, ово образовање треба да буде прилагођено свим тим категоријама становништва. Оно од најранијег узраста треба да развија свест о потреби очувања еколошке равнотеже у човековој средини и опасностима које прете човеку ако до нарушавања те равнотеже дође.

И поред тога што се образовање о заштити човекове средине налази још у процесу настајања, еколошко образовање се најшире може одредити као процес стицања знања о еколошким проблемима као глобалним проблемима, узроцима њиховог настанка и могућностима њиховог решавања. По нашем схватању, образовање о заштити и унапређењу човекове средине представља свесно и планско развијање знања о човековој средини у току читавог живота човека. Оно има за циљ развијање свести о основним карактеристикама човекове средине, односа у њој и односа према њој, на основу које ће човек тежити очувању и унапређивању средине на начин на који се обезбеђује егзистенција човековог рода у садашњости и будућности, те све ово означавамо као еколошко образовање. Еколошко образовање може бити предмет разматрања са више становишта: са становишта нивоа и врсте образовања, са становишта њихових садржаја као елемент професионалног образовања или компонента хуманистичког, посебно етичког образовања. Исто тако може бити предмет разматрања и са становишта педагошких наука, тачније дидактичко-методичког становишта.

Еколошко образовање треба да представља основу конципирања економског развоја на принципима одрживог развоја, што представља цивилизацијски захтев у савременом друштву. Указује се на неопходност да постојећи образовни систем треба критички промислити са једног ширег становишта цивилизацијских промена и пренети његово промишљање из педагошке сфере или са педагошког нивоа у сферу етике, односно на ниво етичке одговорности. У овом контексту треба да нађе одговарајуће место и еколошко образовање. Промене и иновације у систему образовања (уграђивањем еколошких садржаја у све његове нивое и облике) треба да омогуће развијање норми нове еколошке културе. У оваквом контексту треба разматрати место еколошког образовања у наставним плановима и програмима свих нивоа и облика образовања.

УЛОГА ПОРОДИЦЕ У ЕКОЛОШКОМ ОБРАЗОВАЊУ

Најтрајнији облик микросоцијалне средине је породица. Од васпитања у породици зависи, поред осталог, и друштвено опредељење њених млађих чланова. Породица као заједница родитеља и деце има велику улогу у формирању еколошке свести код деце. Родитељи еколошку свест уграђују у децу путем процеса социјализације. Процес социјализације личности је непрекидан и траје од рођења до смрти. Најинтензивнији је међутим период детињства, младости и прве биолошке зрелости. У овом периоду породица игра најважнију улогу у формирању личности. Она је најјача трансмисија између човека и друштва.

У оквиру породице постоји сложен сплет реципрочних васпитних, етичких и других утицаја. Они се одвијају у више праваца: од родитеља према деци, међусобни утицај браће и сестара итд. Према Владимиру Милановићу: „Социјализација личности представља тоталитет организованих и неорганизованих утицаја, континуитет процеса, целину социјалне интерактивности која има за последицу формирање личности која одговара потребама одређеног типа друштва” (Милановић 1981: 421).

Функција социјализације личности велику улогу има и при формирању еколошке свести код деце. С развојем савремене породице и развојем индустријског и технолошког друштва, заштита животне средине зависи и од еколошког образовања и васпитања чланова породице. Породица и породична средина су најбитнији фактори развоја личности. За друштво је од великог значаја развијање еколошке свести, која треба да започне у породичној средини. Међутим, улога породице у формирању еколошке свести код деце може бити позитивна и негативна. Позитивна улога биће у оним породицама где постоји свест о томе да су заштита, обнова и унапређивање животне средине цивилизацијска обавеза свих људи на земљи, да је еколошко образовање саставни део културе живљења. Родитељи који поседују еколошку културу и свест својим личним примером код детета ће развити пожељно еколошко понашање. Насупрот томе, у породицама у којим код родитеља није изграђена еколошка свест, својим негативним примерима утицаће на децу да и они загађују своје животно окружење.

Са околином и природним појавама родитељ упознаје дете још у првој години живота, јер човек и природа чине један систем који се састоји од узајамног односа. Еколошка свест, као битан фактор заштите животне средине, може се формирати код деце једино ако је родитељ поседује. Дете уз помоћ родитеља учи, открива разне вредности као што су самосавлађивање неконтролисаних потрошње, штедња природних добара, заштита природе и свог окружења (Илић – Марковић 2010: 31). Кад постоји могућност да акција неке особе утиче на другу имамо интеракцију. У интеракцији са другим људима имамо покушаје да се

утиче на њихово понашање, а као главне облике социјалног утицаја разликујемо конформирање, прихватање туђег утицаја и покоривање. Све ове врсте интеракција имамо у односу родитељи – деца. Деца се конформирају, прихватају утицај родитеља и покоривају се њима.

На овај начин родитељи формирају обрасце понашања деце, па тако обликују и њихову еколошку свест. Родитељи и деца имају посебан вид комуникације међу собом, која је заснована на ауторитету родитеља, али поседује и обострано емотивну димензију. У комуникацији родитеља и деце долази до узајамне размене значења, идеја и искустава. Људска комуникација, па самим тим и комуникација родитеља и деце, веома је разноврсна. Могуће је разликовати вербалну или лингвистичку комуникацију (путем писане или усмене речи) и невербалну која почива на покретима и просторним односима. Код човека постоје и посебни облици симболичке комуникације, који се не остварују путем речи иако се везују уз појмове који се означавају речима. Такав систем познат је као гестовни говор. У свакој комуникацији, па и комуникацији родитеља и деце, долази до интеракције међу јединкама. У овој интеракцији родитељи обично емитују знакове, а деца на њих реагују, примају их и услед тога мењају на неки начин своје понашање (Рот 1994: 7). Психоаналитичар Сигмунд Фројд је дубоко у праву када каже да је „дете отац човека”, јер како се оно формира у породици и детињству, такав ће човек постати у животу.

За разлику од осталих облика микросредине, породица има специфична обележја која је чине посебном ћелијом друштва. У односу на остале мале групе, породицу, по Н. Роту, карактеришу следећа обележја: обимнија и сложенија, дуготрајнија и разноврснија интеракција међу члановима, интензивни емоционални односи, везе које су обимније, сложеније, интензивније и дубље, интимност односа који се састоје у поверењу и слободном испољавању осећања и мисли и неспутаваном манифестовању особина личности и трајности породице. Идентификујући се са члановима породице, млади усвајају њене ставове, систем вредности, облике понашања и друго. Једна од најважнијих функција породице огледа се у сфери моралног васпитања.

Кроз породично васпитање и деловање на млађе чланове преламају се различити аспекти усвајања, развијања, преношења и неговања система вредности. То породицу чини својеврсним чиниоцем изградње еколошке свести и културе личности млађих чланова. Међутим мора се имати у виду и деловање у том погледу школских и других друштвених чинилаца. Педагошка, посебно развојна психологија истиче три опредељујућа фактора за интелектуални, морални, естетски и физички развој ученика, а то су породица, школа и вршњаци. У когнитивној сфери еколошке свести породица више утиче на информисаност, а мање на знања из области заштите животне средине. Знања се стичу системским образовањем. Ако родитељи нису у стању да руководе васпитањем своје деце, треба да за то нађу стручног васпитача коме је то позив.

Породица може деловати и делује тако што развија свест о односу појединца према животној средини и њеним вредностима, ставовима и компетенцији према активностима на заштити природног и урбаног простора. Породица као најинтимнија микросоцијална средина кроз емоционално доживљавање еколошких вредности, чистих река, зелених травњака и свежег ваздуха има могућност да утиче на убеђења и ставове својих чланова према тим вредностима. Без адекватног васпитно-социјализаторског деловања породице у изграђивању еколошких навика и преношења еколошке културе неће бити ни етички пожељног односа и мотивације млађих чланова за усвајање знања и пожељног свакодневног понашања.

Кад је реч о еколошким знањима, утицај породице у савременим условима на изванредан начин слаби, јер јачају остали елементи друштвене структуре који преузимају функцију породице. Некада су родитељи били доминантни извор информисања своје деце, док данас деца често превазилазе ниво знања родитеља о низу питања друштвене стварности па и еколошке. Стога треба почети са еколошким васпитањем и образовањем још у предшколском узрасту.

Формирање и развој еколошке свести код деце, тј. сазнање о угрожености равнотеже у природној средини и о утицају тог нарушавања на положај и егзистенцију човека јесте *conditio sine qua non* њиховог успешног еколошког ангажмана. Исто тако, потребно је сазнање (свест) младих о повезаности природне и друштвене средине у човекову животну средину и о узроцима нарушавања и загађивања и једне и друге средине, о утицају њихове загађености на човека. Готово да не постоји област у раду са децом којом се не може утицати на развијање љубави према природи. Битно је да се едукација обавља разговором и користи искуство у породици из области заштите животне средине. Литерарни текстови су такође веома значајни за развијање и формирање еколошке свести код деце. Ту је реч о искуству из природе путем песама, прича, бајки и других текстова. Приче треба да буду пропраћене показивањем предмета, појава, процеса и људских односа. Упоредо са показивањем треба користити и објашњења да би деца постепено долазила до сазнања како је све са свим повезано и како је то основ свега што нас окружује. Приче развијају и моћ маште код деце и усвајање нових информација. Приче могу бити лакше схваћене ако су повезане са излетом у природу. И понашање родитеља на излету утицаће на децу како да се и она еколошки понашају.

ОБРАЗОВАЊЕ КАО ЧИНИЛАЦ ФОРМИРАЊА И РАЗВОЈА ЕКОЛОШКЕ СВЕСТИ

Прве године живота детета су од круцијалне важности за цели живот. Не постоји други период у животу током кога тако брзо растемо, учимо и током кога се толико мењамо на толико различитих начина.

Деца раног узраста су невероватна у томе шта раде и постижу током тих првих година (физички, интелектуално, емоционално, социјално...). Животна искуства у раном узрасту имају снажан краткорочан и дугорочан, позитиван и/или негативан утицај на остатак живота. Постоји пуно доказа о позитивном утицају организованих програма васпитања и образовања у раном узрасту на децу као и на социоекономски ниво друштва. Али, чак и када таквих доказа не би било, деца би и даље имала право на квалитетне подстицаје, развој и образовање у раном узрасту.

Сва деца имају право да упознају вршњаке, друже се са њима, уче заједно и једни од других; да одрастају у подстицајном окружењу; изађу у свет и да га истражују, уз пуну подршку родитеља, старатеља и васпитача у оквиру безбедног окружења које одликује брижан васпитни приступ. У складу са перспективом дечјих права, васпитање и образовање у раном узрасту јесу циљ и право само по себи, и никако не смеју бити посматрани само као средство за постизање неког далеког циља као што је развијање дечјих потенцијала. Организовани програми васпитања и образовања у раном узрасту функционишу као важно васпитно-образовно окружење за сву децу; њима се не замењују родитељи и породично окружење, већ се инсистира на заједничком и комплементарном подучавању деце. Оно што организовани програми предшколског васпитања и образовања нуде деци не може им обезбедити породица и обрнуто. Програми предшколског васпитања и образовања могу да послуже као мост који повезује кућно окружење и спољашњи свет. Најновија истраживања потврђују да запосленост мајки и похађање предшколског васпитања и образовања у вртићима (предшколским установама) ни на који начин не утичу негативно на децу уколико су програми одговарајућег квалитета, а установе законом регулисане и контролисане.

Значај предшколског васпитања и образовања на друштвеном нивоу можда може бити најбоље илустрован кроз његове различите функције као што су:

1) педагошка: предшколско васпитање и образовање деци нуди простор за развој, учење и игру. Деца уче једна од других и од васпитача; долазе у контакт с различитошћу која постоји међу њиховим вршњацима као и одраслима у безбедној атмосфери. Кроз педагошку функцију предшколско васпитање и образовање пружа подршку породицама, унапређује њихове родитељске вештине и знања и може индиректно да утиче и на окружење за учење у кући.

2) друштвена: предшколско васпитање и образовање може да допринесе друштвеној интеграцији и већој кохезији. Оно може да помогне у изградњи праведнијег друштва тако што се осмишљава и примењује у складу с начелима једнакости, уважавања различитости, дијалога и сарадње. Предшколско васпитање и образовање може да створи једнаке и равноправне могућности за сву децу без обзира на њихово порекло, социјални статус и било које друго својство. Оно такође

може да подстакне изградњу мостова између других услуга у оквиру локалне заједнице.

3) економска: предшколско васпитање и образовање омогућава родитељима да наставе с радом или да се запосле, или пак да наставе са школовањем и образовањем јер знају да су им деца сигурна и збринута. Предшколско васпитање и образовање такође запошљава и професионалце различитих профила.

Предшколско васпитање и образовање има капацитет да допринесе унапређивању образовног и социоекономског статуса грађана и самим тим оно треба да буде део инфраструктуре у циљу дуготрајног развоја сваког друштва (Melhuish – Petrogiannis 2006). Зашто су нам потребни квалитетни програми предшколског васпитања и образовања? Много је разлога зашто јавни ресурси треба да буду инвестирани у висококвалитетно предшколско васпитање и образовање. Прво, данас су нам доступна многобројна истраживања која показују потенцијал и значај раног узраста за будући развој и успех у животу сваког појединца. Друго, друштво је дужно да образује децу и обезбеди им могућности да користе своја права. Постоје и научни разлози. Најновија истраживања мозга показују да се најинтензивнији развој одиграва у првим годинама живота, у коме не треба пропустити прилике које постоје. То не значи да деца у каснијим фазама живота не могу да уче и да нема развоја, већ да су ефекти највећи и најдужи када је стимулација уведена на време. Квалитет искустава које дете има у раном узрасту утиче на развој мозга и можданих функција. Скенер главе јасно показује разлику у структури и можданој функцији детета које одраста у здравом, безбедном и стимулативном окружењу и детета које одраста у ситуацији која није погодна за развој.

ЕКОЛОШКИ ПРОГРАМИ ЗА ДЕЦУ У ПРЕДШКОЛСКИМ УСТАНОВАМА

У предшколској установи, у оквиру васпитно-образовног рада, значајно место заузима планско и систематско еколошко образовање деце. Основни циљ васпитања и образовања из области заштите животне средине према међународним документима је да сваки становник Земље, ма где био и како живео, схвати сопствену зависност и одговорност у односу на животну средину и општа добра, као и да се труди да их личним ангажовањем заштити и очува за будуће генерације. Начела за успешно еколошко образовање захтевају поштовање свих начела предшколског васпитања и образовања, са акцентом на следећим:

- 1) начело праћења и подстицања дечијег развоја,
- 2) начело усклађености са узрасним и индивидуалним карактеристикама деце,
- 3) начело активности и животности.

Задаци који проистичу из овог циља су:

а) стварање услова за задовољавање естетских, еколошких и хигијенских, као и културних потреба у вртићу и социокултурној средини;

б) развијање критеријума за вредновање естетских, еколошких и хигијенских вредности;

в) развијање одговорности за очување уметничког наслеђа и културне баштине, подстицање индивидуалног деловања деце и васпитача у развоју еколошке и естетске свести;

г) разумевање потребе хармоничног односа између човека и природе и развој свести да је такав однос могуће одржати само уколико се појединачни напори удруже;

д) развијање позитивне слике о себи (ја то могу-желим-знам и хоћу), позитиван однос према другима, позитиван однос према природи и неговање узајамне помоћи и сарадње.

САДРЖАЈИ ПРОГРАМА КОЈИ ПРОИСТИЧУ ИЗ ЗАДАТАКА

Васпитно-образовни рад са децом подразумева обраћање целој личности, а не само њеној когнитивној сфери. Утиче се и на остале аспекте развоја детета: физички развој, социоемоционални и духовни развој, развој комуникације и стваралаштва. Отуда потреба за комплементарношћу когнитивног и афективног учења, интелекта и маште. Овакво усмерење доприноси развоју великог броја различитих иновација у раду са децом, укључујући рад у мањим групама и индивидуални рад. Развој самопоштовања – дете с развијеним самопоштовањем, са позитивним и реалистичким схватањем себе, способно је да разликује шта је то позитивно и јединствено код других људи и на тај начин има позитиван однос према свету око себе.

Развој комуникације – способност за разноврсну комуникацију је неопходна за разумевање и међусобно споразумевање у циљу ширења еколошке свести. Развој кооперације – помаже деци да сагледају своју васпитну групу као систем у коме су чланови међусобно повезани и непрекидно утичу једни на друге. На тај начин она стичу искуство о важности међусобне повезаности која је неопходна за развој личности. Стварање услова за развој еколошког мишљења – дете би требало да постане свесно свеопште повезаности и међусобне зависности, као и одговорности сваког појединца за заједничку судбину. Развој осећања поноса што припада људској врсти –упознавање са футуролошким вредностима људског рода, као и поштовање према свему ономе што је природа створила.

Пружање прилике детету да доживи радост што је део живота на планети и што личним учешћем доприноси природној равнотежи, која је услов свеопштег опстанка. Еколошке активности се брижљиво планирају

у заједничком тимском раду васпитача и педагога. Садржаји се бирају у зависности од актуелности, договорима на нивоу вртића, примерено узрасту деце и њиховим интересовањима. У свим активностима, осим деце, васпитача и стручних сарадника, важно место заузимају родитељи као партнери у раду и извођачи активности. Поред њих, остварује се и сарадња са друштвеном средином.

Еколошке активности су:

1) рад са природним материјалима – израда фигура од јесењих плодова, посета деце њивама, воћњацима, виноградима, баштама – посматрање јесењих плодова, конзумирање здраве хране у вртићу, одазивање на ликовни конкурс, обележавање доласка јесени, обрада разних прича, песама везаних за јесен, израда костима од јесењих плодова, уређивање дела простора у вртићу за био-кутак или зоо-кутак у сарадњи с родитељима и институцијама које се баве овом делатношћу, уређивање дворишта вртића: зелених површина, реквизита за игру деце на отвореном простору, припрема отворених површина за реализацију различитих врста активности (ликовних, манипулативних – рециклажа, израда играчака од амбалажног материјала...);

2) организовање једнодневних излета, такмичарских игара на отвореном простору, додела захвалница за оне који се труде да очувају нашу животну средину; обележавање важнијих датума (22. септембар Светски дан без аутомобила, 4.октобар Светски дан заштите животиња, 24.октобар Светски дан хране, 11. децембар Дан планина, 26. јануар Светски дан образовања о животној средини, 14.фебруар Светски дан очувања енергије, 22.март Дан вода, 22. април Дан планете Земље, 10. мај Дан птица и дрвећа, 24. мај Европски дан паркова, 5. јун Дан заштите животне средине); припрема еко-баште у дворишту вртића и сејање цвећа, поврћа, израда планете Земље, израда кућица за птице; прикупљање амбалажног материјала – рециклажа, сортирање амбалажног материјала, израда предмета, фигура, животиња од амбалажног материјала, израда еко-костима и одевних предмета, осмишљавање еко-порука и еко-знакова и плаката, осмишљавање приручника Еколошки бонтон (бонтон према природи); презентовање примера добре праксе на тему екологије на нивоу актива, стручно усавршавање кадрова тј. органозовање семинара, предавања, дискусија, набавка стручне и дечје литературе неопходне за организацију еколошких активности. У оквиру различитих еколошких активности развија се сарадња са установама и невладиним организацијама.

ЗАКЉУЧАК

Ако пажљиво посматрамо данашњу школу, чини се да пожељне активности не само да недостају него се ученици често наводе на једностраност и ускост. Општи утисак после анализе је да су садржаји у

вези са образовањем за одрживо управљање отпадом недовољно заступљени у наставним програмима образовног система. Тамо где су заступљени, нису диференцирани и довољно наглашени. Полазећи од чињенице да област заштите животне средине представља један од основних постулата националног интереса земље, упућује да једино темељна промена односа човека према околини обезбеђује даљи напредак људског друштва. У том смислу круцијалну улогу има еколошко образовање које је, чини се, у кризи.

Процес реформе система васпитања и образовања подразумева његову децентрализацију и дерегулацију, односно напуштање модела управљања по којем је за функционисање система искључиво надлежна држава, тј. влада преко одговарајућег министарства. У наредном периоду сви заинтересовани субјекти за област заштите животне средине могу да се укључе у ове активности како би се питањима и проблемима заштите животне средине дало одговарајуће место у систему васпитања и образовања. Брунтлендова комисија дефинише одрживи развој као развој којим се испуњавају потребе садашњости, без ускраћивања могућности будућим генерацијама да задовоље своје потребе. Животна средина се разматра често као систем узајамно повезаних система: природна средина, социјална средина, стамбена средина, културна средина, информативна средина. У зависности од размера и циљева истраживања, могуће је посматрати животну средину појединог човека, породице, групе људи, целокупног човечанства. Неопходно је у будућем образовању ухватити корак с модерним трендовима, као и пронаћи нове активније путеве прилагођене нашим условима.

Улога породице је веома значајна у образовању и васпитавању детета, али такође племенита и узвишена с једне стране, сложена и одговорна с друге стране. Предшколско васпитање је у функцији остварења нашег идеала, васпитања свестране личности. У историји васпитне делатности је лако запазити да се остваривање задатака предшколског васпитања све више помера са породице на друштвено организоване облике васпитања.

ЛИТЕРАТУРА

- Андевски, М., Кундачина, М. (2004): *Еколошко образовање од бриге за околину до одрживог развоја*, Ужице, Учитељски факултет.
- Видосављевић, С. (2010): *Савремени концепт наставе природе и друштва – зборник радова*, стр. 223–234, Лепосавић, Учитељски факултет.
- Круљ, Р., Качапор, С., Кулић, Р. (2003): *Педагогија*, Београд, Свет књиге.
- Кундачина, М. (2006): *Чиниоци еколошког васпитања и образовања ученика*, Ужице, Учитељски факултет.
- Кларк, Р. (1998): *Образовање и обука за заштиту природе у очувању предела*: садржај
- Марковић, Д. (2015): *Социјална екологија*, Београд, Завод за уџбенике.

- Понтинг, К. (2009): *Еколошка историја света – животна средина и пропаст великих цивилизација*, Одисеја, Београд.
- Приручник за диверсификацију програма предшколског васпитања и образовања, (2013), Београд, Унапређење предшколског васпитања и образовања у Србији.
- Ранчић, Х. (2012): *Како родитељи да васпитавају децу*, Ниш, Пунта.
- Трнавац, Н., Ђорђевић, Ј. (1998): *Педагогија*, Београд, Научна књига комерц.
- Шаин, М., Јованов, С., Трбушковић, Р., Ружичић, А. (2010), *Кругови пријатељства*, Београд, Креативни центар.

FORMING ECOLOGICAL AWARENESS IN PRESCHOOL CHILDREN

Summary: *It is necessary to establish ecological awareness in children at earliest possible age because this period of child development is considered turbulent in growth and development, a so called golden age. Family is considered to be an indispensable factor in educating an individual, it is important to explore in what measure its educational-social role contributes in raising ecological awareness. Parents used to be a dominant source of information for their children, today children often surpass their parents in level of knowledge in certain questions, including ecological questions. In forming ecological awareness family contributes more on informational level, and less in forming professional knowledge. Knowledge is acquired through systematic education. Education of children should form awareness of the need to preserve the ecological balance in the human environment and dangers to humans if it comes to its disturbance. In preschool institutions educational work is carried out according to the age of children. This work with children develops love for nature and provides basic knowledge of plants, animals, and children learn the correct attitude toward them. In preschool institutions through work schedule environmental programs are adopted as an integral part of the preschool schedule. This way, the principles of preschool upbringing and education are respected, the tasks that arise from the objectives, the contents that arise from the task and ecological activity, subsequently their realization is followed. In fact, for education to become a significant factor in developing an ecological awareness, it should include all levels of education, from preschool, through elementary and high school to University.*

Key words: *ecological awareness, preschool age, family, education.*